

<https://doi.org/10.15407/fd2026.02.121>

УДК 012; 398.21

**Юрій ІЩЕНКО,**

доктор філософських наук, Дюссельдорф, Німеччина

[biognos27@gmail.com](mailto:biognos27@gmail.com)

<https://orcid.org/0000-0001-8676-5159>

### **БАГАТОВЕКТОРНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КАЗКИ В УНІВЕРСАЛЬНО-КУЛЬТУРНІЙ ПАРАДИГМІ (Огляд казкознавчих студій професора О. Кирилюка)**

---

*Монографія професора Олександра Кирилюка «Універсалії культури і семіотика дискурсу. Казка та обряд», ідея якої спирається на запропоновану та обґрунтовану ним базову формулу «життя—смерть—безсмертя», безумовно, стала новим словом у структурному дослідженні казки. Ця ідея була підхоплена та прийнята іншими відомими фахівцями, свідченням чому є те, що незважаючи на доволі «солідний» вік, монографія продовжує перебувати серед найбільш цитованих праць науковця. Головне значення цієї фундаментальної праці О. Кирилюка полягає в обґрунтуванні положення, що ідентичне структурування казок та обрядів зумовлене не прямим запозиченням, а спільними культурними універсаліями. У загальному плані казкознавчі розвідки цього автора можна класифікувати як розгляд трансформації пізніших варіантів казок порівняно з їхніми ранніми версіями, що дає змогу відновити вже втрачений смисл останніх. В інших випадках О. Кирилюк через повернення до архаїчного прототипу сучасної казки, в якому її фольклорно-обрядова основа ще залишається прозорою, реконструює вже втрачений сенс пізнішої казки. Третім напрямком казкознавчих досліджень цього автора є перегляд звичайної інтерпретації казки та її реінтерпретація, яка, на його переконання, не викривляє, а відтворює її*

---

Цитування: Іщенко, Ю. (2026). Багатовекторне дослідження казки в універсально-культурній парадигмі (огляд казкознавчих студій професора О.С. Кирилюка). *Філософська думка*, 2, 121—133. <https://doi.org/10.15407/fd2026.02.121>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на заходах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

автентичний зміст. Четвертим вектором казкознавчих студій професора є звернення до проблеми створення літературних казок чи інших літературних творів на основі фольклору. П'ятим напрямком вивчення дослідником казки є розгляд аналітично-дескриптивних мов опису казкових наративів. Тобто разом з аналізом фольклорного та казкового матеріалу за змістом О. Кирилюк вдавався до певної «методологічної рефлексії», коли його увагу привертав вже не сам матеріал, а наукові мови його опису. При цьому низку таких мов опису, зокрема В. Проппа, він піддав конструктивній критиці на підставі ідей К. Попера. Не менш важливим для нього було і прагнення запропонувати свої версії розв'язання проблеми класифікації казкового матеріалу, зокрема створення покажчика казкових мотивів на універсально-культурних засадах. Це шостий, вектор казкознавчих досліджень науковця. Важливою особливістю усіх цих досліджень є концептуальна цілісність застосованих прийомів аналізу, що спирається на авторську ідею категорій граничних підстав та світоглядних кодів як універсальї культури, яка (ідея) набула й надалі має широку імплементацію у різноманітних галузях наукового пізнання та розвивається у працях відомих науковців. Загальному огляду багаторічного доробку професора О. Кирилюка з казкознавства, який набув відображення в авторитетних виданнях, і присвячена ця стаття.

**Ключові слова:** казка, обряд, універсальї культури, граничні підстави життя, семіотика дискурсу.

Минуло вже двадцять років відтоді, коли вийшла друком рецензія на монографію професора Олександра Кирилюка про казку та обряд (Ishchenko, 2007). Оцінка цієї книги як нового слова у структурному дослідженні казки була прийнята й іншими відомими фахівцями. Так, О. Наумовська у своєму дисертаційному дослідженні використала деякі ключові положення концепції науковця, зокрема його «базову світоглядну формулу»: «життя — смерть — безсмертя» (Naumovska, 2021), попередньо розглянувши мортальну категорію (Naumovska, 2023). Головне значення цієї фундаментальної праці полягає в обґрунтуванні О. Кирилюком положення про те, що ідентичне структурування казок та обрядів зумовлене не прямим запозиченням, а спільними культурними універсальїями. Попри доволі «солідний» вік, ця монографія продовжує перебувати серед найбільш цитованих праць науковця.

До та після першого (2003) та другого (2005) її видань Олександр Кирилюк звертався до казкового та фольклорного матеріалу не один раз, хоча до кола його наукових інтересів належали також інші теми, результати дослідження яких втілювалися в його монографіях (до деяких з них я мав нагоду написати передне слово). Тож творчість О. Кирилюка для мене є досить добре відомою, що дозволяє зробити загальний огляд його багаторічного казкознавчого доробку, відображеного в авторитетних виданнях, присвячених розвитку цих досліджень в Україні.

У загальному плані розвідки цього автора з казкознавства можна класифікувати як розгляд трансформації пізніших варіантів казок порівняно з їхніми ранніми версіями, що дає змогу відновити вже втрачений смисл

останніх. В інших випадка О. Кирилюк через повернення до архаїчного прототипу сучасної казки, в якому її фольклорно-обрядова основа ще залишається прозорою, реконструює вже втрачений сенс пізнішої казки. Третім напрямком казкознавчих досліджень цього автора є перегляд звичайної інтерпретації казки та її реінтерпретація, яка, на його переконання, не викривляє, а відтворює автентичний зміст казки. Четвертим вектором казкознавчих студій професора є звернення до проблеми створення літературних казок та інших літературних творів на підставі фольклору. П'ятим напрямком вивчення О. Кирилюком казки є розгляд аналітично-дескриптивних мов опису казкових наративів. Тобто разом із аналізом змісту фольклорного та казкового матеріалу, О. Кирилюк вдавався до певної «методологічної рефлексії», коли його увагу привертала вже не сама матеріал, а наукові мови його опису. При цьому низку таких мов опису, зокрема В. Проппа, він піддавав конструктивній критиці на підставі ідей К.Р. Поппера. Не менш важливим для нього було і прагнення запропонувати свої версії розв'язання проблеми класифікації казкового матеріалу, зокрема створення покажчика казкових мотивів на універсально-культурних засадах. Це останній, шостий, вектор казкознавчих досліджень О. Кирилюка.

Важливою особливістю усіх цих досліджень є концептуальна цілісність застосованих прийомів аналізу, що спирається на авторську ідею категорій граничних підстав та світоглядних кодів як універсальї культури, яка набула й надалі має широку імплементацію у різноманітних галузях наукового пізнання (Kyryliuk, 2016c) та розвивається у працях відомих науковців.

Працею з казкознавчих студій першого з названих напрямків є стаття про казку «Теремок» (Kyryliuk, 2003b), де її розглянуто як типологічну відповідність архаїчної казки «Бик-тайник», що відображає ідею повернення у замкнений простір, у безпечний притулок. Виявлення такого первинного джерела народної казки, яку багато дослідників вважали «незрозумілою», допомагає прояснити її сутність. При цьому автор спирався на працю Клода Бремона про африканські казки типу «Бик-тайник», де йдеться про зголоднілих звірят, які знаходять «вічну» їжу — живу тварину (бика, вола, корову, слона тощо). Попри те, що її їдять зсередини, вона продовжує жити, головне — не чіпати життєво важливих органів. Сміслові збіги такого типу казок з «Теремком» полягають у наявності інваріанта: «героя ковтає його жертва, щоб він знайшов у ній їжу та захист». Цей інваріант К. Бремон тлумачить на підставі ідеї З. Фрейда про несвідоме бажання повернутися до материнського лона.

Але спільним у цих казок є ще й інший інваріант — універсально-культурний. Йдеться про перебування у захищеному замкненому просторі (вітальна категорія граничних підстав). У «Біку-тайнику» смерть персонажів відбувається після того, як тварина-донор гине через необачне

поїдання її серця, при цьому частина тварин-«паразитів» гине, частина — рятується. У казці «Теремок» поступове наростання смертельної загрози відбувається через послідовне входження до «будівлі» нових мешканців, поки один із персонажів через свій великий зріст не руйнує цей прихисток.

У різних варіантах універсально-культурна формула «життя — загроза життю — порятунок» репрезентована в обірваній на другому члені формулі та на повній її реалізації. Наприклад, в англійському варіанті казки ведмідь не розчавлює звірів, бо вони розбігаються. В українському варіанті казки «Рукавичка» тваринки розбігаються, коли дід повертається за загубленою рукавичкою, у якій вони оселилися. Особливо показовою у плані реконструкції типологічних паралелей казки «Теремок» є така назва її варіанта, як «Череп-терем», що підтверджує дослідницьку ідею О. Кирилюка про типологічні джерела «Теремка», оскільки не у всіх її пізніших варіантах тварину-донора було замінено на неживий предмет — будиночок, рукавичку, глечик, корчагу. Нашою архаїчною відповідністю «бика» був кінь, що збереглося в уяві про такі «затишні хатинки» для звірят, як кістяк коня або конячий череп. Похідними від вказаної базової казки є казки про печери з великими скарбами, виживання і збагачення позитивних героїв, які туди потрапляють, та про загибель персонажів негативних.

Другим методологічним прийомом відновлення сенсу казок є прийом, застосований О. Кирилюком при виявленні дивної суперечності у казці «Курочка Ряба» (Kyryliuk, 2016b). Дід та Баба хочуть розбити знесене куркою яйце, але коли це випадково робить Мишка, вони плачуть. Річ у тім, що у нас поширена пізніша літературна обробка цієї казки, зроблена К. Ушинським у 1864 році задля адаптації її для дітей молодшого віку. У своєму архаїчному втіленні ця казка розповідала про творення світу через парадоксальне розуміння акту творення через руйнування. Для підтвердження своєї думки О. Кирилюк залучає матеріал інших дослідників, зокрема Наталії Лозовської, яка встановила паралель між казковим яєчком та міфологемою Світового Яйця. Універсально-культурний зміст казки демонструється на підставі її оцінки Максиміліаном Кириєнко-Волошиним, за якою яєчко, що його знесла Курочка Ряба — це вічне повернення життя, невичерпне джерело відродження, минулий знак того яйця, з якого колись постало все суще. Автор показує, як казка в її автентичних формах зберігає пам'ять про давні язичницькі ритуали, де сміх і смерть (або руйнування) у процесі свіотворення тісно пов'язані. Особливістю цієї креативності є те, що породження (універсалія генетиву) заломлюється тут крізь агресивний код.

Отже, другий підхід до вивчення казкового матеріалу, реалізований в аналізі казки про Курочку Рябу, розкриває її глибокий міфологічний контекст. Автор інтерпретує сюжет як відгомін давніх ритуалів, де розбивання яйця символізує розривання божества, а плач героїв та сміх по-

стають як парадоксальна реакція, що знаменує створення нового світу, перехід від хаосу до космосу.

Третій підхід — реінтерпретативний — реалізувався О. Кирилюком в разі переосмислення казки В. Короліва-Старого про потерчат (Kyryliuk, 2018). Як бачимо, це ще раз підтверджує концептуальну ідею О. Кирилюка про те, що всі завершені тексти культури вибудовуються на універсальній базисній формулі (матриці) «життя — смерть — відродження». У цій казці йдеться про порятунок п'яного дяка Оверка, котрий ледь вижив, заскочивши у твань. Проблема полягає в тому, як він туди потрапив. Згідно з планом уроку з позакласного читання, потерчата хотіли допомогти п'яному дякові. Відтак педагоги інтерпретують казку (це є навчальною метою), щоб показати важливість милосердя та гуманізму. Але насправді дяк так злякався цих інфернальних істот, що саме через них ледь не загинув. Тобто потерчата винні у створенні смертельно небезпечної ситуації для героя, якого врятував Домовик, водночас потерчата лише налякали дяка своїми вогниками. О. Кирилюк у своїх працях із казкознавства неодноразово наголошував, що створення небезпечної ситуації (проппівської «нестачі») є необхідним моментом наполегливого відтворення у тексті універсально-культурної матриці. Тому без цієї ролі потерчат, у якій прагнуть вбачати позитив, ця матриця не змогла розгорнутися — негативну дію потерчат не варто замаскувати, її треба відкрито експлікувати.

У зазначеній статті міститься відповідь на питання, поставлене у доповіді на конференції в Польщі — чи можливо написати літературну казку для дітей на матеріалі слов'янського фольклору — в контексті комерційного успіху популярних літературних обробок західного фольклорного спадку (Kyryliuk, 2021). Відповідь на проблемне питання, винесене в заголовок цієї статті (на відміну від інших статей цього автора), передбачає не *реконструктивний*, а *конструктивний*, креативний підхід. Він аналізує можливість створення літературної казки на кшталт казок Толкіна. На підставі своєї концепції категорій граничних підстав автор прогнозує, якою має бути літературна казка для дітей, написана сучасними авторами на ґрунті слов'янського фольклору. Оскільки кожна казка має своєю основою матрицю «життя — смерть — безсмертя», що є глибинною інваріантною структурою будь-яких культурних текстів, то написання «чисто» слов'янської літературної казки для дітей у структурному плані неможливе. За своєю структурою вона буде ідентичною неслов'янським казкам. Слов'янські особливості цих казок можуть бути реалізовані лише за рахунок специфічного слов'янського змісту (імен, місцин, побутових деталей, світоглядно-аксіологічних уявлень), але не форми (структури).

До цього напрямку доєднується стаття «Елемент, функція, структура та системно-сюжетна єдність казки у світлі універсально-культур-

ного підходу» (Kyryliuk, 2016a). Як відомо, В. Проппу часто приписують ідеї, які він сам запозичив в інших дослідників. Зокрема, ідея про те, що структура казки визначається функціями актантів, насправді належить А. Никифорову, який першим вказав на те, що функції актантів (за А. Греймасом, рольові одиниці, а не персонажі) є сталими елементами структури казки. Однак тут виникає важливе питання: чим визначаються самі функції? Пропп про таке навіть не замислюється.

У зазначеній статті зроблено спробу дати відповідь. Загалом вона полягає в тому, що казкові функції визначаються системним фактором (сюжетом). А сюжет має за джерело цілісну світоглядну формулу: «утвердження життя — подолання смерті — прагнення до безсмертя». Одним зі способів розв'язання проблеми «елемент—функція» є визнання того, що структура визначає функції актанта залежно від того, яке місце в цій структурі він посідає. На перший погляд, може видатися, що так воно і є. Проте базової інваріантної казкової структури у чистому вигляді як такої не існує. Подібно до архетипів, казкова структура проявляється лише через сюжетний матеріал, по-іншому вона не існує. Тобто деякі актанти мають константні функції, і якщо ми надамо їм функції нетипової, це скидатиметься на пародію чи карикатуру. Тоді мачуха любитиме пасербицю більше за рідну доньку, а на доброго Вовка нападатиме зла Червона Шапочка. Іншими словами, радикальна зміна функцій персонажів у цьому випадку не змінює базову структуру казки. Тож О. Кирилюк доходить висновку, що глибинна структура казкових текстів є ідентичною, тому що вона відтворює фундаментальні життєві установки людини, які інтеріоризуються у свідомості, а потім відтворюються у «схемах» творчого синтезу текстів у формі їхньої сюжетно-системної єдності.

З усім тим, ця стаття певним чином підходить до іншої, написаної О. Кирилюком у співавторстві з представницею одеської уоймівської школи логіки Наталією Бородиною у п'ятому напрямку, де предметом дослідницької уваги є пояснювально-дескриптивні мови опису казок. Йдеться про статтю «Мова тернарного опису та деякі структуралістські мови опису казкових наративів» (Borodyna, Kyryliuk, 2016). У ній стверджується, що між категоріальним апаратом структуралістських мов та мовою тернарного опису (МТО), автором якої є відомий український філософ з Одеси Авенір Уйомов, є багато схожого. Він був лідером серед багатьох дослідників, які прагнули формалізувати свій аналітичний та описовий інструментарій, розробляючи власні «мови опису», в основу яких було покладено категоріальну тріаду «річ — властивість — відношення». Через цю тріадність він назвав свою мовою тернарного (потрійного) опису (МТО). Його учні, розвиваючи евристичний потенціал МТО, дійшли висновку, що її особливістю є можливість заміни речей тими відношеннями, у яких ці речі перебувають.

Здавалося б, це повністю відповідає концептуальним засадам аналізу культурних дискурсивних структур, що ґрунтуються на постулаті, згідно з яким казкова чи міфологічна структура визначається не актантами, а їхніми функціями, тобто не «речами», а «відношеннями» між ними. Але тут постає питання: чому дослідники міфів і казок не використовували МТО? Відповідь полягає в тому, що семіотикам-структуралістам, які вивчали казки та інші культурні дискурси, було надано замало засобів для повного аналізу їх. Це дало підстави авторам дійти висновку, що ефективне застосування МТО до таких текстів є вельми проблематичним, оскільки для дискурсивних систем із полісемантичними одиницями ця мова не є евристичною, насамперед тому, що вона суттєво обмежує дослідницькі можливості.

Особливу увагу О. Кирилюк приділяє мові опису будови казки та її генетичних коренів, яку відстоював В. Пропп (Kyryliuk, 2009). Книжка "Anti-Propp" фокусується на критиці методології останнього щодо генези структури чарівної казки. Проведення прямолінійної відповідності між обрядом та казкою у В. Проппа є чи не найуразливішою частиною його теорії, до того ж він не обмежувався обрядами (а це переважно ініціації, весільні та поховальні), а виводив структуру казки з казок інших, віддалених регіонів, з міфів, апелював до снів та навіть до здатності людей щось забувати. Проведення зворотної реконструкції, коли фольклорне явище, визначене В. Проппом як джерело казкового мотиву, раптом із казки перетворювалося на саме джерело, продемонструвало суцільну невідповідність та навіть абсурдність його тверджень, що робило мову його опису неадекватною. Наприклад, він вважає, що еволюція обряду ініціації привела до того, що ініціантів перестали вбивати, а почали відрубувати їм палець, який потім показували батькам як доказ того, що їхні діти померли. О. Кирилюк питає, що ж це за обряд ініціації, коли підлітків замість того, щоб знаково маркувати їхній перехід до дорослого життя, знищували? Хіба не зрозуміло, що відтак треба було б визнати, що через винищення чоловіків дуже скоро зникла б і вся ця первісна спільнота. Далі, чому відтятий палець мав свідчити про смерть ініціанта? Адже без пальця люди живуть, а не помирають. До того ж, прийнявши ці факти, слід було б також визнати, що все чоловіче населення мало би бути без пальця.

В. Пропп стверджує, що всі казки можна звести до однієї. В О. Афанасьєва вона має номер 131. Там ідеться про те, як царівну викрав Змій. Цар покликав на допомогу, царенко бився зі Змієм, переміг його та взяв шлюб із царською донькою. Постає питання, як бути з тією 131-ю функцією, котра є начебто інваріантною для сотні проаналізованих цим дослідником казок, які є, по суті, одиницями його аналітично-описової мови, адже казка № 131 багатьох із цих функцій не має? І таких кричущих суперечностей та невідповідностей О. Кирилюк убачить у В. Проппа так багато, що пропонує дослідникам полишити проппівську парадигму як застарілу й таку,

що нині вже цілком втратила свій методологічний та евристичний потенціал. Проте доводиться визнати, що критичне ставлення О. Кирилюка до теорії В. Проппа є у казкознавстві радше винятком, ніж правилом.

Порівняльний аналіз мов опису будови казки в Романа Волкова та у Володимира Проппа здійснено у статті «Р.М. Волков та В.Я. Пропп: питання пріоритету та впливу німецької фольклористично-наратологічної традиції на дослідження ними структури казки» (Kyryliuk, 2008). Це порівняння показало, що буквального збігу між цими двома мовами опису немає, але безперечним є те, що В. Проппом запозичив методологію Р. Волкова (літерний запис казкових мотивів, їх підсумкове узагальнення, деякі прямі відповідності) аж до повторення української термінології, яка збереглась в російському перекладі книжки, який зробили одеським вчені, що, за всіма ознаками, спочатку було написана українською (приміром, у ній фігурують терміни «царенко» замість «царевич», «кобиляча голова» замість «конская голова», «ширинка» замість «шаль» тощо). Ці терміни тепер є широко вживаними у світовій казкознавчій літературі проппівської парадигми, хоча мало хто з них підозрює, що їх російський дослідник банально вкрав у Р. Волкова, — саме вкрав, тому що використав без посилань на першоджерело, виявляючи до того зверхнє ставлення до доробку цього дослідника.

Такому ж критичному розбору проппівської мови опису казки присвячено ще одну статтю О. Кирилюка, «Сміх у теоріях О.М. Фрейденберг та В.Я. Проппа», де розглядався опис останнім казки про Царівну Несміяну (Kyryliuk, 2012). Ця мова використовувала терміни, що описували аграрні ритуали та пов'язані з ними міфологічні уявлення. Утім, такий апарат опису походження казкового сміху в цього корифея не є оригінальним. Принизивши внесок О. Фрейденберг у розроблення проблеми, назвавши його «неефективним», лєнінградський вчений без посилань на її працю (1932 року) через сім років, аналізуючи казки «Царівна-Несміяна» та інших текстів, «запозичив» у дослідниці такі її ідеї, як «посмішка царівни» (богині), від якої відроджується (генетив та імортальність) природа, аналіз у річищі сміху фалічного культу, сороміцького оголення, матеріал про священне подружжя (все — еросний код), ритуальне лихослів'я (вербальна агресія, агресивно-інформаційний кодовий комплекс), констатація землеробського (аліментарний код) характеру сміху, а відтак згадка міфу про Деметру (повна формула стосовно Персефони) тощо. Усі наведені ним матеріали як у змістовому плані, так і в плані концептуальному (сміх ініціює розгортання повної базисної світоглядної формули «життя — смерть — воскресіння», а також розуміння сміху як явища, що породжує життя) у зіставленні з результатами О. Фрейденберг ознак новизни не мають. Ба більше, В. Пропп при цьому не втримався від малообґрунтованих припущень, які спотворюють всю картину, не будучи підкріплені навіть відомими обрядовими фактами.

Ще одна неадекватна мова опису, — йдеться про літературну казку «Вінні Пух», за допомоги якої прагнули відновити її начебто цілком еротичний зміст деякі російськи «літературознавці», — не без їдкою сарказму була, можна сказати, «вщент розбита» О. Кирилюком. Ця мова є зразком кричущої ненауковості в річищі вульгарного фройдизму. Водночас О. Кирилюк у своїй статті розглядає й такі випадки, коли обценний зміст деяких сороміцьких казок або іншого фольклорного матеріалу вимагає застосування відповідних одиниць аналітичної мови (Kyryliuk, 2012).

Частина великої статті про те, що типологія сюжетів (та жанрів) Кристофера Букера (Kyryliuk, 2010) має універсально-культурне підґрунтя, присвячена мові опису цього автора. Аналіз показав, що введені К. Букером класифікаційні рубрики (одиниці його аналітично-дескриптивної мови) є прямим або змістовно-поняттевим втіленням категорій граничних підстав (народження, життя, смерть, безсмертя) та світоглядних кодів (агресивного, аліментарного, еротичного, інформаційного). Цей результат є релевантним і стосовно того, як К. Букер аналізував казки. Дослідивши низку добре відомих в усьому світі казок, К. Букер розрізняє їх за ступенем втілення універсального сюжету, який зводиться до виникнення загрози для персонажів та її щасливого уникнення. Після запеклої боротьби зі злими силами, яка триває впродовж переважної частини казкової історії, вони, нарешті, тріумфують. У найбільш розвинутому варіанті казок, їхня кінцева винагорода набуває набагато конкретнішої форми, коли ми бачимо укладання шлюбу з красивою принцесою або прекрасним принцом та отримання царства на додачу. Базисна матриця з її провідною ідеєю виживання після подолання небезпеки через боротьбу (агресивний код) та торжество героїв (як тут не згадати класичну працю Р. Волкова з її «торжеством безвинно гнаних»), а також із престижним шлюбом (еросний код) репрезентована тут як найкраще.

Нарешті, останній, шостий, вектор Кирилюкових досліджень казки, який полягає у пропозиції зі створення покажчика мотивів, репрезентовано працею «Пролегомени до універсально-культурного покажчика фольклорних та літературних мотивів» (Kyryliuk, 2013). У ній обґрунтовується можливість та необхідність створення нової класифікації сюжетів та мотивів, критикуються класифікаційні системи, які існують, вказано на їхні вади, розмежування фольклору й літератури як окремих сфер. Автор пропонує враховувати філософсько-світоглядний та антропологічний зміст текстів культури, передусім казок, та окреслює методологічні засади майбутнього покажчика, які передбачають універсально-культурний структурно-семіотичний підхід, що дасть змогу визначити той чи інший тип казки. Робота у цьому напрямку продовжується. О. Кирилюк, як мені відомо, зараз пише низку статей з універсально-культурної класифікації казок, одна з яких вже була опублікована (Kyryliuk, 2026).

З огляду на сказане та враховуючи думку колег стосовно внеску Олександра Кирилюка у розвиток теорії казки, можна дійти висновку про те, що він чи не перший здійснив філософське осмислення казкового світу, запропонувавши розглядати його як специфічну форму світогляду, який дозволяє розкрити глибинні антропологічні смисли буття. О. Кирилюк обґрунтував розуміння казки не просто як літературного жанру, а як фундаментального культурного дискурсу, що базується на універсальних структурах людського мислення, які відображають граничні підстави усвідомлення людиною себе, світу та свого місця у ньому.

Як відомо, Володимир Шинкарук вважав казку важливою формою світогляду; він навіть запропонував одній зі співробітниць свого відділу написати дисертацію на цю тему. Олександр Кирилюк начебто на виконання творчого завдання свого наукового керівника по аспірантурі здійснив широкий світоглядний аналіз казки у річищі методологічних засад основного напрямку так званої Київської школи — гуманістичної філософської антропології, поєднавши його з екзистенціальною семіотикою, розглядаючи казку не просто як дитячий фольклорний жанр, а як закодований філософський дискурс, що маніфестує себе у знакових формах культури, що виражають граничні екзистенційні стани людини.

#### ДЖЕРЕЛА

- Бородина, Н., Кирилюк, О. (2016). Мова тернарного опису та деякі структуралістські мови опису казкових наративів. У: *Уёмовские чтения I—IV (2013—2016): мат. научн. чтений памяти Авенира Уёмова* (сс. 216—223). Одеса: Печатный дом.
- Іщенко, Ю.А. (2007). Нове слово в структурному вивченні казки. *Вісник Національної академії наук України*, 7, 55—60.
- Кирилюк, А. (2021). Возможно ли написать сугубо славянскую литературную сказку для детей на основе славянского фольклора? У: О.С. Кирилюк, *Доповіді та статті. 1977—2020 рр.: ювілейна зб. наукових праць до 70-річчя проф. О.С. Кирилюка* (сс. 640—650). Київ: НАН України; Центр гуманітарної освіти.
- Кирилюк, О. (2003а). «Теремок» як деградований варіант ембріонально-регресивної казки типу «Бик-тайник». У: *Проблема духовного відродження в контексті соціально-економічних перетворень в Україні: зб. до 40-річчя каф. філософії та культурології Одеського держ. екон. ун-ту* (сс. 21—30). Одеса: Одеський держ. екон. ун-т.
- Кирилюк, О. (2003b). *Універсалії культури і семіотика дискурсу: казка та обряд*. Одеса: ЦГО НАН України / Автограф.
- Кирилюк, О. (2005). *Універсалії культури і семіотика дискурсу. Казка та обряд*. 2-ге вид. Одеса: ЦГО НАН України / Автограф.
- Кирилюк, О. (2008). Р.М. Волков та В.Я. Пропп: питання пріоритету та впливу німецької фольклористично-наратологічної традиції на дослідження ними структури казки. *Дόξα / Докса: зб. наук. праць з філософії та філології*, 12, 308—317.
- Кирилюк, О. (2010). Універсалії культури в основних світових сюжетах: аналіз мови опису. *Дόξα / Докса: зб. наук. праць з філософії та філології*, 15, 10—51.
- Кирилюк, О. (2012а). Сміх у теоріях О.М. Фрейденберг та В. Я. Проппа. *Дόξα / Докса: зб. наук. праць з філософії та філології*, 2(18), 89—99.

- Кирилюк, О. (2012b). «Winky the Pooh-Pooh», або доморобне посміховисько російської постмодерністської порнологічної літературної критики. *Дόξα / Докса: зб. наук. праць з філософії та філології*, 1(17), 58—69.
- Кирилюк, О. (2013). Прологомени до універсально-культурного покажчика фольклорних та літературних мотивів. У: *Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук. праць* (вип. 39, ч. 1, сс. 86—94). Київ: Вид.-поліграф. центр «Київський університет».
- Кирилюк, О. (2016a). Елемент, функція, структура та системно-сюжетна єдність казки у світлі універсально-культурного підходу. У: *Уёмовские чтения I—IV (2013—2016): мат. научн. чтений памяти Авенира Уёмова* (сс. 207—216). Одесса: Печатный дом.
- Кирилюк, О. (2016b). Парадоксальний сміх при ритуальному розриванні поганського божества, «Курочка ряба», Аполлон як Миша та радість світотворення. *Дόξα / Докса: зб. наук. праць з філософії та філології*, 1(25), 62—74.
- Кирилюк, О. (2016c). Трансдисциплінарна імплементація універсально-культурної концепції екзистенціальної семіотики. Огляд літератури. У: *Дόξα / Докса: зб. наук. праць з філософії та філології*, 2(26), 93—113.
- Кирилюк, О. (2026). Ще раз про універсально-культурний покажчик казкових та літературних мотивів: Ганс-Йорг Утер. У: *VI Верниковські читання (2026). Матеріали наукових читань пам'яті Марата Верникова* (сс. 35—46). Одеса: ОНУ ім. І. Мечникова.
- Наумовська, О. (2020). Концепт «смерть» в українській народній казці. *Bibliotekarz Podlask*, 4(49), 209—228.
- Наумовська, О.В. (2021). *Міфологічна тріада «Життя → Смерть → Безсмертя» у народній прозі*. Дис. ... докт. філол. н. Київ: Київський національний університет імені Т. Шевченка.
- Kyryliuk, O. (2018). Potyczka. Dzieci z zaświatów jako przykład demonologii ludowej w przeróbce literackiej Wasylija Koroliwa-Starego. Czy/tam/czy/tu. Literatura dziecięca i jej konteksty — Read/here/read/there. *Children's literature and its contexts Folklor / Folklore Półrocznik Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego*, 1—2, 152—169.
- Kyryliuk, O. (2009). *Anti-Propp. Criticism of Vladimir Propp's Theory on Genesis of Magic Fairy Tales' Structure*. Odessa: INVAZ / CHE UNSA.
- Naumovska, O.V., Rudakova, N.I., Naumovska, N.I. (2023). The “life/death” binary opposition in folk prose narratives. *Philological Issues*, 12(2), 45—56.

Отримано 16.02.2026

Прийнято до друку після рецензування 11.03.2026

Опубліковано 26.06.2026

## REFERENCES

- Borodyna, N., Kyryliuk, O. (2016) Ternary description language and some structuralist description languages of fairy tale narratives. [In Ukrainian]. In: *Uyomov Readings I—IV (2013—2016): Mat. of Scientific Readings in Memory of Avenir Uyomov* (pp. 216—223). Odessa: Pechatnyi dom [=Бородина, Кирилюк 2016].
- Ishchenko, Yu.A. (2007) A new word in the structural study of fairy tales. [In Ukrainian]. *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 7, 55—60. [=Іщенко 2007].
- Kyryliuk, A. (2021). Is it possible to write a purely Slavic literary fairy tale for children based on Slavic folklore? [In Russian]. In: *O.S. Kyryliuk, Reports and articles. 1977—2020: Anniversary Collection of Scientific Works to the 70th Anniversary of Prof. O.S. Kyryliuk* (pp. 640—650). Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine; Center for Humanities Education. [=Кирилюк 2021].
- Kyryliuk, O. (2003a) «Teremok» as a degraded version of an embryonic-regressive fairy tale like «The Bull-Hideout». [In Ukrainian]. In: *The Problem of Spiritual Revival in the Context of Socio-Economic Transformations in Ukraine: Collection for the 40th Anniversary of*

- the Department of Philosophy and Cultural Studies of the Odessa State University of Economics (pp. 21—30). Odesa: Odesa State University of Economics. [=Кирилюк 2003a].
- Kyryliuk, O. (2003b). *Cultural Universals and the Semiotics of Discourse: Fairy Tale and Ritual*. [In Ukrainian]. Odesa: Center for Humanities Education of the National Academy of Sciences of Ukraine / Autograph. [=Кирилюк 2003b].
- Kyryliuk, O. (2005). *Cultural Universals and the Semiotics of Discourse: Fairy Tale and Ritual*. 2nd edn. [In Ukrainian]. Odesa: Center for Humanities Education of the National Academy of Sciences of Ukraine / Autograph. [=Кирилюк 2003b].
- Kyryliuk, O. (2008). R.M. Volkov and V.Ya. Propp: the question of the priority and influence of the German folkloristic and narratological tradition on their research into the structure of the fairy tale. [In Ukrainian]. *Δόξα / Doxa: Collection of Scientific Works on Philosophy and Philology*, 12, 308—317. [=Кирилюк 2008].
- Kyryliuk, O. (2009). *Anti-Propp. Criticism of Vladimir Propp's Theory on Genesis of Magic Fairy Tales' Structure*. Odesa: INVAZ / CHE UNSA.
- Kyryliuk, O. (2010). Cultural universals in major world stories: an analysis of descriptive language. [In Ukrainian]. *Δόξα / Doxa: collection of scientific works on philosophy and philology*, 15, 10—51. [=Кирилюк 2010].
- Kyryliuk, O. (2012a). Laughter in the theories of O.M. Freudenberg and V.Ya. Propp. [In Ukrainian]. *Δόξα / Doxa: collection of scientific works on philosophy and philology*, 2(18), 89—99. [=Кирилюк 2012a].
- Kyryliuk, O. (2012b). “Winky the Pooh-Pooh”, or a homemade mockery of Russian post-modern pornographic literary criticism. [In Ukrainian]. *Δόξα / Doxa: collection of scientific works on philosophy and philology*, 1(17), 58—69. [=Кирилюк 2012b].
- Kyryliuk, O. (2013). Prolegomena to a universal cultural index of folklore and literary motifs. [In Ukrainian]. In: *Literature. Folklore. Problems of Poetics: Collection of Scientific Works* (iss. 39, part 1, pp. 86—94). Kyiv: Publishing and Printing Center «University of Kyiv». [=Кирилюк 2013].
- Kyryliuk, O.S. (2016a). Element, function, structure and systemic-plot unity of a fairy tale in the light of a universal-cultural approach. [In Ukrainian]. In: *Uyomov Readings I—IV (2013—2016): Mat. of Scientific Readings in Memory of Avenir Uyomov* (pp. 207—216). Odesa: Pechatnyi dom. [=Кирилюк 2016a].
- Kyryliuk, O.S. (2016b). Paradoxical laughter during the ritual tearing apart of a pagan deity, «The Pebbled Hen», Apollo as Mouse and the joy of creation. [In Ukrainian]. *Δόξα / Doxa: Collection of Scientific Works on Philosophy and Philology*, 1(25), 62—74. [=Кирилюк 2016b].
- Kyryliuk, O.S. (2016c). Transdisciplinary implementation of the universal-cultural concept of existential semiotics. Literature review. [In Ukrainian]. In: *Δόξα / Doxa: Collection of Scientific Works on Philosophy and Philology*, 2(26), 93—113. [=Кирилюк 2016c].
- Kyryliuk, O. (2018). Poterczeta. Dzieci z zaświatów jako przykład demonologii ludowej w przeróbce literackiej Wasylija Koroliwa-Starego. Czy/tam/czy/tu. Literatura dziecięca i jej konteksty — Read/here/read/there. *Children's literature and its contexts Folklor. Folklore Półrocznik Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego*, 1—2, 152—169.
- Kyryliuk, O. (2026). Once again about the universal cultural index of fairy-tale and literary motifs: Hans-Jörg Uther. [In Ukrainian]. In: *VI Vernykovskyi's Readings (2026). Materials of Academic Readings in Memory of Marat Vernykov* (pp. 35—46). Odesa: I. Mechnikov ONU. [=Кирилюк 2026].
- Naumovska, O. (2020). The concept of «death» in a Ukrainian folk tale. [In Ukrainian]. *Bibliotekarz Podlask*, 4(49), 209—228. [=Наумовська 2020].
- Naumovska, O.V. (2021). *The Mythological Triad «Life → Death → Immortality» in Folk Prose*. Doctor of Philological Sciences Dissertation. [In Ukrainian]. Kyiv: T. Shevchenko National University of Kyiv. [=Наумовська 2021].

Naumovska, O.V., Rudakova, N.I., Naumovska, N.I. (2023). The “life/death” binary opposition in folk prose narratives. *Philological Issues*, 12(2), 45—56.

Received 16.02.2026

Accepted for publication after review 11.03.2026

Published 26.06.2026

**Yuriy ISHCENKO,**

Doctor of Sciences in Philosophy,

Dusseldorf, Germany

biognos27@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8676-5159>

MULTI-VECTOR STUDY OF FAIRY TALES  
IN THE UNIVERSAL CULTURAL PARADIGM  
(Review of fairy tale studies by Professor O. Kyryliuk)

Professor Oleksandr Kyryliuk's monograph «Universals of Culture and Semiotics of Discourse. Fairy Tale and Ritual», the idea of which is based on the basic formula «life-death-immortality» proposed and substantiated by him, certainly became a new word in the structural study of the fairy tale. This idea was picked up and adopted by other well-known specialists, as evidenced by the fact that despite its rather «respectable» age, the monograph continues to be among the most cited works of the scientist. The main significance of this fundamental work lies in the substantiation Prof. O. Kyryliuk's position that the identical structuring of fairy tales and rituals is due not to direct borrowing, but to common cultural universals. In general, the fairy tale research of this author can be classified as a consideration of the transformation of later versions of fairy tales compared to their early versions, which allows restoring the already lost meaning of the latter. In other cases, O. Kyryliuk, through a return to the archaic prototype of a modern fairy tale, in which its folklore and ritual basis still remains transparent, reconstructs the already lost meaning of a later fairy tale. The third direction of this author's fairy tale research is a review of the usual interpretation of the fairy tale and its reinterpretation, which, in his opinion, does not distort, but rather reproduces its authentic content. The fourth vector of the professor's fairy tale studies is an appeal to the problem of creating literary fairy tales or other literary works based on folklore. The fifth direction of the fairy tale researcher's study is the consideration of analytical and descriptive languages of describing fairy tale narratives. That is, along with the substantive analysis of folklore and fairy tale material, O. Kyryliuk resorted to a certain «methodological reflection», when his attention was attracted not by the material itself, but by the scientific languages of its description. At the same time, a number of such languages of description, in particular V. Propp, he subjected to constructive criticism on the basis of the ideas of K. Popper. No less important for him was the desire to offer his own versions of solving the problem of classifying fairy tale material, in particular, the creation of an index of fairy tale motifs on universal-cultural principles. This is the sixth vector of the scientist's fairy tale research. An important feature of all these studies is the conceptual integrity of the applied methods of analysis, which is based on the author's idea of categories of boundary grounds and worldview codes as universals of culture, which has acquired and continues to have wide implementation in various fields of scientific knowledge and is developing in the works of famous scientists. This article is devoted to a general overview of the many years of work of Prof. O. Kyryliuk in fairy tale studies, which has been reflected in authoritative publications.

**Keywords:** *fairy tale, rite, cultural universals, ultimate foundations of life, semiotics of discourse.*